

LA PRIMERA PUBLICACIÓ CONEGUDA IMPRESA A SABADELL PELS VOLTS DE L'ARRIBADA DEL FERROCARRIL

ESTEVE RENOM I PULIT

En aquest article volem donar a conèixer una publicació, fins ara desconeguda, que possiblement és la primera que va ser impresa a Sabadell, i en comentarem el contingut. Es tracta d'una proposta sobre l'emplaçament de l'estació del ferrocarril que havia de comunicar Barcelona amb Sabadell i que s'estava construint en aquells moments, titulada *MEMORIA dirigida á los ilustrados Sres. propietarios del ferro-carril de esta villa y del buen sentido de la mayoría de sus habitantes, acerca el punto en que la estacion debe ser colocada. Los amantes del bien general. Imp. de Cayetano Gaspar plaza de San Roque. 1853*, i que consta de 6 pàgines amb un format de 21,5 x 14,5 cm.¹

La impremta de Gaietà Gaspar és considerada la primera establerta a Sabadell, segurament

l'any 1853, i actuà fins l'any 1855. A partir d'aleshores ja no va aparèixer ni en cap padró de veïns ni en la contribució industrial de la vila. Es creu que Gaietà Gaspar podria ser familiar dels impressors d'aquest cognom establerts a Barcelona.²

Fins ara només es coneixien dues publicacions d'aquest impressor, totes dues de l'any 1854, considerades les primeres editades a la vila, a més dels periòdics dels quals parlarem més endavant.

La primera publicació, de l'any 1854, duu el títol de *Bando de Buen Gobierno que ha de regir en la villa de Sabadell, según lo ordenado por el Escelentísimo Sr. Gobernador de la Provincia al dar al mismo su superior aprobacion en 28 de marzo de*

¹ Aquesta memòria ha estat incorporada recentment al meu arxiu de publicacions i documentació sabadellenca (Arxiu Esteve Renom i Pulit, d'ara endavant AERP).

² Se'n parla a Miquel CARRERAS, *Elements d'història de Sabadell*, Sabadell: Edicions de la Comissió de Cultura, 1932, p. 365; Rafael SUBIRANA, «Incunables sabadellencs del segle XIX», *Quadern*, núm. 67 (abril de 1989), p. 378. Assenyala que la impremta de Gaietà Gaspar existia a Sabadell l'any 1852, si bé no n'hem trobat cap evidència; Rafael SUBI-

RANA, «Impremtes i publicacions del segle XIX a Sabadell: assaig de catalogació», segona part, treball inèdit, febrer de 1994, p. 240-258 (Arxiu Històric de Sabadell); Joan SALLARÈS, *D'impremtes i d'impressors a Sabadell*, Sabadell: Fundació Bosch i Cardellach, 1963, p. 8 (Quaderns d'Arxiu, 7); Andreu CASTELLS, *Sabadell, informe de l'oposició*, vol. I: *Prolegòmens: aldarulls del pa, 1788-revolució de setembre*, Sabadell: Edicions Riutort, 1975, p. 5.37.

1854. Sabadell: Imprenta de Cayetano Gaspar; Plaza de S. Roque, 1854. 50 p. 15 cm.³

La segona publicació, també d'aquest any, és de Ramon Barrera i porta per títol *Noticia Historica veridica del Santuario de Na Sa de la Fuente de la Salud. Antigüedad de le Ermita, aparacion de la Virgen, fundacion de la Capilla de santos Martires Iscle y victoria. Relacion de las fiesta antiguas y modernas que se eelebran en dicha Capilla. Milagros que à obrado tan diVina Imagen en distintas epocás, rcojido de los antiguos manuscritos del archivo de la villa de sabadell. Nueva salve y reflexiones varias sobre aquel santuario. Escrito y publicado por un deboto de Maria*. Sabadell: Imprenta de Cayetano Gaspar, Plaza de San Roque, 1854. 35 p. 15 cm. En aquesta obra es fa referència a la intercessió de la verge de la Salut en l'epidèmia del còlera que va afectar Sabadell, se cita la data del 2 d'octubre de 1854, per la qual cosa l'edició és posterior a aquesta data.⁴

³ Se'n coneixen dos exemplars. L'un a la Biblioteca de Catalunya i l'altre a la Biblioteca de la Caixa de Sabadell. Vegeu *Sabadell, de vila a ciutat. La petjada impresa, 1800-1900*, Sabadell: Fundació Caixa de Sabadell, 1998, p. 58.

⁴ Localitzats tres exemplars a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, a la Biblioteca de la Caixa de Sabadell i a l'AERP. *Ibidem*, p. 58.

⁵ Reproducció de la primera pàgina (capçalera), dins Lluís BERTRAN, *Prensa de Catalunya*, Barcelona: Ajuntament, 1931, p. 206. En parlen també Joan PUIG PUJOL, *86 anys de premsa local. Sabadell, 1853-1938*, Sabadell: Edicions Riutort, 1972, p. 9, que cita aquest diari, assenyalant que «no n'hem vist cap exemplar»; Joan Bta. LLADÓ FIGUERAS, article a *La Premsa a Sabadell*, presentat al 6è Congrés de la Premsa Catalano-Balear, 1928, Sabadell: Associació de la Premsa de Sabadell, p. 195 i s.; Andreu CASTELLS, *op. cit.*, p. 5.37, assenyalant que «ningú no n'ha vist cap exemplar», d'aquest diari, i Miquel CARRERAS, *op. cit.*, p. 362.

⁶ Sobre el *Diario de Sabadell*. Miquel CARRERAS, *op. cit.*, p. 362. «La premsa feu la seva aparició a la nostra ciutat amb el *Diario Sabadellense*, publicat l'any 1853. Seguiren el *Diario de Sabadell*, *Eco del Vallés i altres*; també a *200 anys de premsa diària a Catalunya 1792-1992*, Barcelona: Fundació Caixa de Catalunya, 1995 [Catàleg exposició], p. 117, en què es reproduïx l'exemplar del 13 de setembre de 1854, any 2n, núm. 143. El primer número, 20 d'abril de 1854, assenyalant que és continuador d'un rotatiu titulat *Diario Sabadellense*, de 1853 i del qual no es conserva cap exemplar. Andreu CASTELLS, *op. cit.*, p. 5.26, reproduïx l'exemplar del 22 de febrer de 1855, any 3r, núm. 194. Assenyalant que el *Diari* «era imprès en cadena per una empresa barcelonina que publi-

Gaietà Gaspar va editar l'any 1853 el *Diario Sabadellense*, del qual es coneix l'exemplar del 19 d'abril de 1854, any 2n, núm. 31.⁵ Aquest deu ser el primer diari sabadellenc conegut; a la capçalera informava que «se suscribe en esta villa en la imprenta de C. Gaspar». L'edició d'aquest periòdic va continuar el 20 d'abril de 1854 amb el nom de *Diario de Sabadell*, amb la mateixa capçalera i seguint la numeració de l'anterior diari.⁶ D'aquest *Diario de Sabadell* se'n coneixen quatre números⁷ i l'últim localitzat és del 22 de febrer de 1855, any 3r, núm. 194. Finalment, Gaietà Gaspar publicà un tercer diari o setmanari, a partir del mes de febrer de 1855, amb el títol d'*El Eco del Vallés, periódico literario, de industria, agricultura, avisos y noticias*, del qual es té referència per l'exemplar del 21 de juliol de 1855 i que també fou editat per la Imprenta Cayetano Gaspar, situada a la Rambla, 29, de Sabadell.⁸

cava el mateix periòdic, canviant-li la capçalera i alguna galera-da, datant-lo i trametent-lo a una xarxa formada per diverses poblacions catalanes. Informa que «l'impremta que s'anota com existent a la plaça Sant Roc, no és sinó una delegació administrativa de l'empresa editora». Afegeix que aquest és l'únic exemplar conegut (p. 37) i que es troba a l'hemeroteca de Joan Llonch i Salas, que era imprès a Barcelona per Gaietà Gaspar. Rafael SUBIRANA, *Impremtes i...*, *op. cit.*, p. 246. Reproduïx l'exemplar del 2 de setembre de 1854, any 2n, núm. 136; *La premsa i el llibre: portaveu de la Exposició retrospectiva del periòdic i el llibre sabadellenc* (Sabadell), número únic, 29.06.1928; *200 anys de premsa...*, *op. cit.*, p. 117; Joan PUIG PUJOL, *op. cit.*, p. 9, on diu «però tanmateix, era imprès a Barcelona».

⁷ Localitzats tres números originals: a la Biblioteca de Catalunya corresponents al 2 de setembre de 1854, any 2n, núm. 136; 13 de setembre de 1854, any 2n, núm. 143, i 1 d'octubre de 1854 –falta portada–, any 2n, núm. 158. A més de l'esmentat del 22 de febrer de 1855, any 3r, núm. 194, a l'hemeroteca de Joan Llonch i Salas.

⁸ D'*El Eco del Vallés*, se'n parla a *200 anys...*, *op. cit.*, p. 121. No hi figura reproduïda la capçalera d'aquest diari. Diu que l'únic exemplar conegut és del 21 de juliol de 1855 i que es pot trobar a l'Arxiu Històric de Sabadell. Rafael SUBIRANA, *Impremtes i publicacions...*, *op. cit.*, p. 251, inclou fotocòpia del comunicat enviat per l'Ajuntament de Sabadell, el 29 de novembre de 1855, en el qual es ressenya «debo manifestarle dió principio otro diario a ultimos de febrero de este año y ceso en Septiembre del mismo el que era literario, de industria, agricultura, avisos y noticias, su editor D. Cayetano Gaspar».

FIGURA 1. Memoria dirigida a los ilustrados Sres. Propietarios del ferro-carril de esta villa... Sabadell: Imp. De Cayetano Gaspar, 1853, 6 p. (Arxiu Esteve Renom).

Tant Joan Puig i Pujol com Andreu Castells suggereixen que el *Diario de Sabadell* era imprès a Barcelona per Gaietà Gaspar o a la impremta dels seus familiars. Andreu Castells assenyala que es tractava d'un periòdic amb distintes edicions locals a les quals es canviava la capçalera i alguna galera-

da i, amb noms diferents, s'enviava a diverses poblacions catalanes.⁹

L'any 1856, segons un decret del 2 de gener, Gaietà Gaspar va ser multat pel governador de la Província, amb 400 rals de velló, multa «consistente en el duplo de la cuota defraudada en un año, correspondiente al Periodico literario y de avisos y noticias que ha publicado en esta villa durante una parte del año próximo pasado de 1855», fet que és comunicat a l'alcalde de Sabadell el 8 de gener i que podria confirmar l'existència de la impremta de Gaietà Gaspar a Sabadell i la publicació a Sabadell de l'esmentat diari.¹⁰ Per altra part, no hem trobat cap altre diari a Catalunya que avaluï la tesi de l'edició d'un mateix periòdic amb distintes edicions locals.¹¹

La publicació que dona títol a aquest article seria, doncs, la primera editada a Sabadell. Té sis pàgines i està signada per «Los amantes del bien general». Es tracta d'una memòria datada el 22 de maig de 1853.

El primer paràgraf del document, a més d'informar que s'acabava d'obrir la primera impremta a Sabadell, ens transmet la voluntat d'atendre els interessos dels ciutadans de la vila i suggereix, com veurem, la modificació de l'emplaçament de l'estació del tren que s'estava construint entre Barcelona i Sabadell: «desde el momento en que se ha proporcionado á los habitantes de esta villa la ventaja de una imprenta..., —que farà possible a— las almas generosas y bien intencionadas, no sólo manifestar sino dar toda la publicidad posible á los pensamientos fruto del talento, de la experiencia y de la observación. (...) Al objeto pues de estimular á las personas mas intimamente enlazadas con los intereses del país y más conocedoras, que nosotros, de sus necesidades y de los medios de satisfacerlas, principiamos por dar el primer ejemplo».¹²

⁹ Vegeu la nota 6.

¹⁰ Rafael SUBIRANA, *Imprentes i publicacions...*, op. cit., p. 253, 254. Inclou fotocòpia del comunicat de l'«Administración Principal de Hacienda Pública de la Provincia de Barcelona a l'alcalde Constitucional de Sabadell, del 8 de gener de 1856». També la resposta de l'alcalde, amb data d'11 de gener de 1856: «debo decirle que el impresor D. Cayetano Gaspar ha sacado su domicilio para esta capital y segun me han

informado vive en la imprenta de frente de la Lonja». Cal assenyalar que la publicació *Sociedad Mutua de la Villa de Sabadell. Asociación para las quintas de 1854*, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61 y 62 està impresa a Barcelona l'any 1854, a la «Imprenta de D. Agustin Gaspar plaza de Palacio frente la Lonja».

¹¹ 200 anys..., op. cit.

¹² Memoria dirigida..., op. cit., p. 1 i s.

FOTOGRAFIA I. Estació del ferrocarril de Sabadell. ca. 1880-1890. Autor: Francesc Pulit Tiana (Arxiu Esteve Renom).

La *Memoria*... s'adreça als promotors del ferrocarril que s'estava construint des de Barcelona a Sabadell, Terrassa i Manresa amb l'objectiu de convèncer-los «acerca el punto en que debe situarse la estacion del ferro-carril». Assenyala que «una via de comunicacion, sea carretera ó ferro-carril debe desembocar en el punto mas céntrico posible de toda poblacion, como quiera que los medios de comunicacion sirven principalmente á las personas, y al encuentro de estas deben ir aquellos encaminados —i continua— el punto donde desemboque la vía, dada la centralidad debe ser aquel que mas desahogo naturalmente presente, que ofrezca hermosura mayor, y que sea en lo posible, el en que desenrede la red ó laberinto que forme la poblacion, siempre que el atender á todas esas circunstancias no perjudique la direccion ulterior

que se pretenda dar á la via (...) ¿Donde está el hermoso?. Lo que tiene de existente esta villa, no es de lo mejor: por consiguiete entendemos que la hermosura mayor debe buscarse en lo que está por hacer...».

El document conclou que el lloc més adient per construir-hi l'estació era al centre del nucli urbà al «extremo de la calle de Gracia y en sus terrenos contiguos», lloc proper als diferents nuclis d'habitatge de la vila i també «de los vecinos de la Creu alta, los de Castellar, S. Lorenzo y demás de la montaña». Adduïa l'estalvi de temps i la comoditat que el nou emplaçament proposat donaria als veïns i, a la vegada, defensava el fet que afavoriria la urbanització i l'eixamplament del nucli de Sabadell. A més, com diu la memòria, construir l'estació al centre facilitaria la continuïtat natural de la

via fèrria en direcció a Terrassa per Collsalarca i evitaria la necessitat d'edificar una nova estació al nord de la Creu Alta, si el traçat de la via seguís el que s'havia projectat, amb la qual cosa s'estalviarien els costos d'edificació i de personal. També assenyala que la manca de centralitat de l'estació comportaria per als ciutadans una pèrdua de temps i la necessitat de traslladar-se de l'estació a la vila amb carruatges, amb el cost corresponent.

La proximitat de l'estació, afegeix, determinarà un augment en la utilització del ferrocarril: *«¿Desde cuando se nota ese movimiento en el viajar? Desde que se han aumentado los medios y las comodidades. Luego el número de los viajeros está en razon de la facilidad y la comodidad»*.

S'insisteix a situar l'estació al centre de la vila, malgrat que això pugui incrementar el cost de la línia a causa d'aquest nou traçat *«por razon de algunos terraplenes, ó puentes segun sea el punto por donde sea ella trazada. A pesar de la desventaja del costo mayor, abrigamos —continua— la esperanza de probar que este quedará compensado con otras economías y con el mayor rendimiento del camino»* i, en qualsevol cas, afegeixen els autors, *«preferimos un pequeño aumento de precio en los asientos que compense á la Empresa el gasto mayor que tenga que hacer, para venir á colocar la estación en el centro mismo de la villa»*.

Cal tenir present que, en aquells anys, Sabadell vivia un gran desplegament industrial amb la implantació del vapor i les innovacions en maquinària tèxtil. No era estrany, doncs, que el 1850, dos anys

després de la inauguració del ferrocarril de Barcelona a Mataró —la primera línia d'Espanya—, la corporació municipal de la vila de Sabadell donés suport, prop del govern, a la petició de la concessió del Ferrocarril de Barcelona a Sant Joan de les Abadesses, per Granollers i Montcada, línia que per proximitat hauria de ser beneficiosa per a Sabadell.¹³

Finalment, el Govern va concedir, el 26 d'abril de 1851, sense cap intervenció de l'Ajuntament de Sabadell, una línia de ferrocarril de Barcelona a Sabadell a la companyia promoguda pel financer barceloní Manuel Girona i Agrafel, de la casa Girona i Cia., que després, l'any 1855, es va anomenar Societat del Ferrocarril de Saragossa a Barcelona. La via va arribar al terme de Sabadell al començament de 1853. El 10 de febrer de 1855, dos anys després, es va inaugurar el servei de Barcelona a Sabadell amb gran cerimònia, en què no van faltar festes religioses i populars ni tampoc el repartiment de sopa als pobres i el sorteig de vint-i-tres dots de cent lliures catalanes entre donzelles pobres i honrades de la vila.¹⁴ Precisament un dels exemplars conservats del *Diario de Sabadell*, editat per Gaietà Gaspar, el del 22 de febrer de 1855, és d'aquests dies.

«Del meu record —ens diu Marian Burguès— el ferrocarril moria a Sabadell. El tros d'aquí a Terrassa s'anava fent, encara. Els presidiaris que hi treballaven eren vigilats per la tropa i tancats cada nit perquè no s'escapessin».¹⁵ El tren va arribar a Terrassa el 16 de març de 1856;¹⁶ a Manresa, el 3 de juliol de 1859, i finalment a Saragossa, el 15 de setembre de 1861.

¹³ Miquel CARRERAS, *op. cit.*, p. 344, 345; Andreu CASTELLS, *op. cit.*, p. 5.29-5.32.

¹⁴ Vegeu la nota anterior i també Francesc GORINA I RIERA, de casa Gorina, «Llibreta de Memorias. Matadepera, 15 d'agost de 1852». Testimoni personal manuscrit, 1855, f. 97 (AERP). *«Lo dia 10 febrer en la gran vila de Sebadell, se feu la solemna festa dela benediccio del ferro carril, en la cual existí lo Sr. Capita general, lo Sr. Gobernador Civil y un dependen del Sr. Bisba de Barcelona. Feta la benediccio se engega al carril diariament de Barcelona a Sebadell. Lo dependen es lo Sr. Bisba de Vich»*.

¹⁵ Marian BURGUES, *Sabadell del meu record*, Sabadell: Joan Sallent, imp., 1929, p. 22.

¹⁶ Francesc GORINA I RIERA, «Llibreta de Memorias...», 1856, f. 124 (AERP) *«Oy 16 de marzo de 1856. Domingo de*

Ramos, en la gran villa de Tarrasa, se á verificado la solemne función de la benediccion del ferrocarril, por ser a oy el primer día de áser el transporte de Sebadell á Tarrasa, an asistido los Emos Sres. Capitan General y Gobernador Civil dela provincia y por vendicirle a sido comicionado del Emo Sr. vicario general, el Sr. Xipestre Dr. Dn. Joaquín Coll, presbítero y vecino de Tarrasa y ha compañado del Sr. cura de Sabadell. En Tarrasa se ha selebrado una solemna función el Sr. Capitan General ha pasado revista de armas a los nacionales de la villa. La villa á echo una limosna ha los pobres de ella, dandoles tres libras de pan, una libre de arros y una libre de carne y un tanto en metalico ha cada uno, fin. De oy en adelante saldran de Tarrasa para Barcelona y vizaversa, quatro trenes diarios, dos por la mañana y dos por la tarde». Afegit: *«Oy 3 julio de 1859 se izo la bendiccion del carril en Manresa, de oy en adelante sadran los trenes de yd. a Barcelona»*.

L'estació de Sabadell no es va construir al lloc demanat per «*los amantes del bien general*» en la seva *Memoria...*, sinó que la via va vorejar la vila, per tal de superar el gran desnivell que hi havia entre Barberà i la zona nord de Can Llong i Ca n'Oriac, de sortida en direcció a Terrassa. Així, l'estació es va edificar on és actualment, al final del carrer de la Indústria, allunyada en aquells temps del nucli urbà i comunicada amb el centre de la vila pels carrers de Sant Josep i Illa. Amb motiu de les visites reials, el 31 d'octubre de 1857 dels ducs de Montpensier i el 28 de setembre de 1860 de la reina Isabel II, es va improvisar al final de la Rambla, en aquells anys un descampat i encara més lluny del nucli urbà que la mateixa estació, un baixador provisional «*para mayor comodidad de los Reales viajeros*».¹⁷

El ferrocarril, juntament amb el vapor i la continuada innovació en la maquinària tèxtil, seran transcendents i determinaran l'important desplegament industrial tèxtil de la vila i la seva transformació social. Concretament, l'arribada del ferrocarril a Sabadell i la comunicació posterior amb la resta de la península, a part d'abaratir els costos de transport de les mercaderies produïdes, contribuirà a donar una dimensió global al mercat espanyol i possibilitarà l'arribada a Sabadell del carbó necessari per als vapors.¹⁸ També tindrà una importància cabdal en la futura planificació urbana de la vila: «*Podríem datar l'instant en què es fa la reorientació dels carrers en el moment de la construcció del tren. Aquest consolida la direcció de la Rambla com a eix fonamental de la vila*».¹⁹ Coincideix també, en aquests anys, amb el desenvolupament de la xarxa de carreteres del Principat, portada a terme per la Junta de Carreteres de Catalunya, creada l'any 1848. L'efecte de tot això el

veiem en l'important creixement de la població, que passarà de 10.157 habitants el 1850 a 14.240 habitants una dècada després.

Si bé el ferrocarril va ser un element determinant de l'arrencada industrial de la vila, sembla que no va comportar una transformació important en la vida quotidiana de la majoria dels ciutadans. La diligència de Can Carlons a Barcelona, que tenia la sortida al cap de la Rambla, al centre de la vila, continuà fent el trajecte diari a Barcelona, pel coll de Montcada, utilitzant un carruatge de sis animals, amb el preu d'una pesseta –el tren en costava 1,75–. La diligència anava sempre plena, tot i que calia proveir-se del dret de seient un dia per l'altre. També altres veïns anaven a Barcelona a cavall i una bona part a peu. A Sabadell, el ferrocarril va tardar a ser acceptat per la majoria de la població. Ja sigui per la llunyania de l'estació, pel tracte dels empleats, per la manca de mobilitat de la gent, per l'habititud de l'ús de la diligència o pel preu, el fet és que molts sabadellencs continuaven, vint anys després de l'arribada del tren, anant a Barcelona amb la diligència del Viralotxo.²⁰

La línia de Barcelona a Saragossa, com moltes de les companyies ferroviàries de l'època, tingué uns resultats econòmics molt negatius. Va fer suspensió de pagaments l'any 1864 i es fusionà dos anys més tard amb la Companyia del Ferrocarril de Saragossa a Pamplona. Amb aquesta fusió, desaparegué l'empresa ferroviària més ambiciosa de totes les que havia promogut el capital català.²¹ La nova empresa dels Ferrocarrils de Saragossa a Pamplona i Barcelona s'extingí finalment l'any 1878, absorbida per la Societat dels Camins del Ferro del Nord d'Espanya.

¹⁷ José SARDÀ, Agustín RIUS, *Reseña de la venida de S. M. Doña Isabel II y de su real familia á Sabadell, el día 28 de Setiembre de 1860*, Sabadell: Est. Tip. de Pedro Vives, 1860, p. 5. En parlen també Andreu CASTELLS, *op. cit.*, p. 6.12, i Miquel CARRERAS, *op. cit.*, p. 339.

¹⁸ Josep M. BENAUL, *El vapor a Sabadell*, 2a edició, Sabadell: Museu d'Història, 2000, p. 13.

¹⁹ Manuel LARROSA, *La urbanització de la ciutat industrial. Sabadell 1845-1900*, Sabadell: Col·legi Oficial de Doctors i Llicenciats en Filosofia i Lletres i en Ciències. Delega-

ció de Sabadell, 1986, p. 33, 34.

²⁰ Marian BURGUES, *op. cit.*, p. 22, 192; Andreu CASTELLS, *op. cit.*, p. 5.32, 5.33.

²¹ Francesc CABANA, *Història econòmica de la Catalunya contemporània*, vol. 3, Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1991, p. 298; Pere PASCUAL, *Los caminos de la era industrial: la construcción y financiación de la red ferroviaria catalana: 1843-1898*, Barcelona: Universitat de Barcelona, 1998 (Monografias de Historia Industrial, 1).